

ZORA

ČASOPIS ZABAVI i PODUKU.

Pregled. Pesni: Na spomin Franceta Preširna. Izgubljeni sin. — Graščinski zdravnik.
— Ime i ideja ilirska. — V spomin Franceta Preširna. — Naznanilo.

Na spomin

Franceta Preširna

v 3. dan decembra meseca 1874. leta.

Lujiza Pesjakova.

Na tihem grobišči gomila stoji,
Gomila z molčéčimi grôbi molči;
A zbralo naróda se mnogo je tam,
Ter evetjem ovénčal mrtvaški se hram;
Preslavnega dné se godúje spomín:
Preširen, največi Slovenije sin,
Poródil se bratom denášnji bil dan —
A zdaj pod gomílo je to zakopan.

Vrsté se na grôbu évetice mladé,
Najslajšo vonjávo iz sebe duhté,
In zvezdic nebrojnih število goréče
Nad slavno gomílo po nebu trepéče;
Njih vsaka poljublja to mesto dragó,
Ter vsakej bleskéče se mókro okó;
In Sava, ki mimo se zlíva deróč,
Ustavila tu si korák je begóč:
Ločiti ne more od teh se bregóv,
Ki bili poslúhi so rajskih glasóv;
Planine domače s prestmrnih višín
Pozdravljajo zémľjo, kjer spava njih sin,

A lipa nad gróbm uklanja se v prah,
Da sólzno pod njó porošén je ves mah. —

Čuj! h gróbu stopinje se bližajo zdaj,
In lepše, svetléje obzárjen je kraj:
Prikaže ponosna in krasna se žena,
Teh udov pod solncem ne nosi nobéna;
Gomílo objame z rokáma obéma,
In dolgo je tiha in dolgo je néma;
Na mrzli je kamen glavó naslonila
Ter solze goreče nad mrtvim točila.

„Prišla sem jaz, ljúbljenec! tudi nocój
Prinesla tožečo sem liro s sobój,
In evo! ovój pretemán jo odeva,
Ker tvoje mi petje uže ne odmeva,
Kar z rádstjo polno me glas ne napaja,
Tvoj glas, ki darilo ti bil je iz raja!
Po tebi žalujem
In roci ssezujem,
Ti bil si ponos mi, ti bil si mi slava,
Ki tvoje teló pod tem kámenom spava!“ —

Zari se, a Muze níkjér uže nij,
Ne najdejo cvetov ni vencev oči,
In zvezdic nebeskih ugasnil je svit —
Grób pevčev je zopet tihôtoj pokrit.
Ne! tam nij tišine, kjer najdeš darilo,
Katero se zvésto je gróba ovílo,
Katero ostane živoče na véke,
Slovenske doklér ne usahnejo réke,
In dôkler še bode sijajno glavó
Obračalo solnce v slovensko zemljó:
To večno darilo ljubezen je svéta,
Nesmrtnemu pevcu nesmrtno unéta!

Izgubljeni sin.

J. Cimperman.

Oh, there's nothing half so sweet in life,
As love's young dream!
Thomas Moore.

Na dveri tvoje pótnik trkam,
Kraljica mojega srcá,
Proséč, da zadnje mi zavetje
Oj, draga, tvoja milost dá.

Hudó grešil sem zoper tebe,
Globóko ranil ti srcé,
Ki je v ljubezni najzvestejši
Biló uneto le za-mé.

Iz mehkega naročja tebi
 Sem tja mej svet se bil podál,
 Da lepše dèkle, nego ti si,
 Za ljubo svojo bi izbral.

Podoba tvoja spremljevala
 Zvestó je mene noč in dan,
 Doklér prirómal semkaj k tebi
 Sem truden in za smrt bolán.

Deklét veliko lepih videl,
 Pri njih sem dobro bil sprejet,
 Vendár, ko ná-te sem pomislil,
 Za potni lés prijel sem spet.

A tiho, usta, mi bodite,
 Čemú govóril sem le-tó?
 Trpljenje moje te ne gane,
 Ne gane sólzno té okó.

Bedak obšél sem dosti krajev,
 Trgóv in nekatero vas,
 A žalosten spominjal tebe
 Povsod sem se in slednji čas.

A če ljubiti me ne moreš,
 Kar siromak spoznam in vém,
 Dovóli vsaj, oj, plemenita,
 Da préd-te poklekniiti smém.

Pri tvojih nógah naj počije
 Nesrečni izgubljeni sin,
 Pri tvojih nógah naj izdihne
 Življenje polno bolečin!

Graščinski zdravnik.

Izvirna povest.

Spisal Andrejčekov Jože.

(Dalje.)

Drugo jutro je bilo še zgodaj, ko pride Amaliya trkat na Edvardove dveri.

„Vstanite, Edvard!“ kliče, „zajutrek je vže pripravljen in vse, da greva k sv. Miklavžu. Tako krasno sije zunaj solnce. Lep pot bo.“

Kot bi bil čul angeljski glas, skočil je Edvard iz postelje in predno je minolo pet minut, sedel je vže v paradi z Amalijo pri zajtrku.

Amaliya je naložila v majhno torbico raznih jedil za dolgi pot, kakor se je njej zdelo. Kruha, jabelk, tudi nekaj sladkarij in majhno kupico, da bi iz nje lahko iz studentcev zajemala vodo. Vse to je razkazala Edvardu, ki pa je bolj njo, nego njene reči opazoval.

Solnce je ravno zlatilo hribe, ko sta korakala naša potnika po ozki stezi v goro. Pot je bil prijeten po smerečji in bukovji, kjer so skakljali ptički in veselo prepevali jutranje pesmi. Tu pa tam je skočila kaka veriverica z veje na vejo ter se zvedavo ozirala doli, kot bi se šalila našima dvema romarjema. Amaliya se je mnogo mudila med potom. Zdaj je utrgala kako cvetljico ter jo kazala Edvardu prašaje ga za ime, ondí je zopet hotela vjeti kakega metulja in tako je precej dolgo trpelo, predno sta prišla do male cerkvice vrh hribca k sv. Miklavžu.

Njun pot ni bil zastoj, Amalija je prav vedela; pogled od tod bil je res prekrasen. Proti severu so moleli sivi snežniki svoje ostre rogove proti nebu, spodaj so se vrstili manjši obraščeni griči in skoraj na vsakem je stala bela cerkvice, po dolini pa se je vila široka reka kot srebrni trak, v kateri so se lesketali solnčni žarki.

Ko dovolj napaseta oči, vsedeta se pod košat oreh kraj cerkve in Amalija izloži svoja jedila v predpas ter vse prijateljsko deli se svojim spremljevalcem.

Edvardu se je zdelo, da živa samo ambrozijo iz njenih nežnih rok, tako mu je vse dišalo. Po dokončani južini vzame kozarec ter gré k bližnjemu studencu po vodó, da bi postregel svoje gospojici.

Doslej še ni nobene besedice spregovoril ž njo o svojih čustvih; čakal je pripravne prilike vrh griča. Sedaj je bil tedaj ugodni čas, sedaj, ali pa nobenkrat mora na dan, kar čuti on in kar čuti ona.

„Gospodična“, začne po kratkem molčanju. —

„Sej sem vam vže rekla, da me ne imenujte gospodično“, hudoje se Amalija. — „Malka mi recite!“

Ta ugovor je Edvarda nekoliko zmedel, pa kmalu se zopet ojači.

„Malka — vi ste me storili najsrečnejšega človeka na zemlji.“

„To bi me jako veselilo, samo zmeraj morate biti tako poslušni, kot danes, a menj otožni nego ste navadno.“

„Ah, jaz si nisem upal, da še kako človeško srce čuti za-me na svetu.“

„Človek ne smé nikoli obupati.“

„Vi angelj varuh me rešite mojega strahu“ pravi mladeneč ter milo pogleda Amalijo v oči.

„Angelj varuh, tako ne smete reči, jaz sem le ženska.

Ali pustiva to. Jaz sem vesela, da sem vas rešila otožnosti in moja skrb bode, da vas ohranim pri dobri volji, samo ubogati morate. Ali boste?“

„Vse, vse bom ubogal, kar koli mi zapoveste, samo če smem upati, da ste mi vsaj nekoliko prijazna.“

„Edvard, to smete“, premeni deklica besedo in nekako resno govori. Ali hočete biti moj bratec? Edvard, jaz Vas gledam ko svojega brata, ter bi Vas tudi kot takega ljubila.“ To rekoč ljubeznivo pogleda Edvarda, ki je ves omamljen sedel poleg nje.

„Oh dá, ne samo brat, še več, ako zapoveste . . .“ — „Ljubimec“ je hotel reči, pa beseda mu je ostala na jeziku. Kaj pa bi tudi bil zahteval več? Najkrasnejše dekle zagotovilo ga je svoje ljubezni. Ona ljubi njega, ki ni nikoli pričakoval ljubezni od kake ženske in to mu je bilo dovolj; več si niti želel nij. —

Lipniku so zdaj dnevi naglo tekli v obližji Malkinem. Bil je srečen, kakor še nikoli ne. Le za-njo je čutil, za-njo živel, ona mu je bila celi svet, vse drugo ga ni brigalo. Vedno je bil pri njej; pri kosilu je sedel poleg nje, in mnogokrat bi bil kmalu pozabil jesti, tako je bil zaljubljen v njo. Če je bila ona na vrtu, bil je tudi on pri njej, če je ona ostala v sobi, tudi on ni šel iz doma. Najboljše knjige, ki jih je mogel najti, izbral je za Malko, in potlej je bil on vedno živi komentar pri njej, da jej je bolj temne stavke razlagal ter jej vse lepó razjasnil, kar ni razumela. Abelarda in Heloiso je morala po njegovem nasvetu dvakrat brati. Shakespeare-ja jej je sam preskrbel in slednjič jo tudi seznanil s krasnimi poezijami Preširnovimi, ter jej njegovo ljubezen do Julije z živimi barvami naslikal. — Malka ga je tudi vesela bila ter ga imenovala svojega bratca. Včasih ga je kaj pokregala za to ali ono reč, rekla mu tudi, da mora ob nedeljah molitveno knjižico saboj jemati in rad moliti, in v ta namen mu je podarila eno svojih molitvenih knjig, ktero je Edvard više cenil, nego celo sv. pismo ter jo je vsako nedeljo k maši nosil. Koliko je iz nje molil, to sam Bog najbolje vé. Sploh, kar je prišlo iz njenih rok, zdelo se mu je posvečeno, vzvišeno. —

Dvakrat se je spomlad premenila, odkar je živel Edvard v gradu blizu krasne Malke. Mladeneč ni mislil, da se zbirajo sredi njegove sreče črni oblaki nad njegovo glavo. —

Bila je svetla noč.

Zadnje cesarske čete so se pomikale črez mejo na Štajersko in le zdaj pa zdaj je še pridrdral po cesti kak posamezni voz, ki je zarad kake pokvare na poti zaostal ter sedaj v diru hitel za drugimi.

Po vasi je bilo vse tiho, ko da bi bili prebivalci izmrli. Nobenega fanta ni bilo na vas, ki bi bil ukal in prepeval; le potok je v enomer šumljal, tu in tam na dvorišču pa je kak pes zalajal.

Edvard je šel po dnevi v hribovsko vas nekega kmeta zdraviti, ki se je bil povozil. Stemnilo se je vže, ko je opravil svoje delo in moral je po noči vračati se na dom. Vreže si v bližnjem grmu leskovko in veselo žvižgaje maha jo po strmem udrtem poti v dolino.

Ravno dospé iz gozda na polje, ko mu pride vprek s klobukom pod pazuho velik kmečki človek.

„Dober večer, cerkovnik Gregec!“ ogovori ga Edvard spoznavši osebo, „kje pa ste vže bili?“

„Bog ga daj!“ odvrne možak, stori velik križ ter zopet povezne svoj vehasti klobuk na glavo. „Gori-le v Koren sem šel mrliča gledat; stara Breznica je umrla. Vi ste bili pa pri Loparniku, jelite? Revež se je povozil.“

„Dá, bil sem ter ga obvezal.“

„Pa menda ne bo nevarno, ka li?“

„O mislim da ne, če se bo skrbno čuval.“

„I no, star je vže; tak človek se nerad zdravi.“

Edvardu je bilo jako všeč, da je dobil tega človeka na poti, kajti cerkovnik Gregec je vedel vedno kako novico in tudi nocoj ga je zabavljaj z raznimi pripovedmi o duhovih in strahovih, ki jih je videl o polnoči krog cerkve hoditi.

Slednjič prideta v vas.

„Mlinar še sveti“, pravi cerkovnik, „pojdite gospod dohtar, bova dala vsak za en maslec, sej se vam še ne mudi tako zelo domu. Bova vsaj videla, kakošni ljudje so notri.“

„Prepozno je vže“, brani se Edvard, „raji drugikrat, oče.“

„E kaj drugikrat, nocoj sem ravno žejen; to-le dvajsetico bom vdušil, ki sem jo danes zaslužil, potlej pa koj greva.“

Edvard vidé, da mu cerkovnik ne dá miru, izpolni mu željo ter stopi z njim v krčmo.

V sobi je sedelo nekaj kmetov, ki so pili bokal vina ter se prav resno pogovarjali o Francozih, ki imajo vsaki čas priti v okolico. Vsak je drugače sodil o njih. Nekteri so trdili, da so dobri ljudje, drugi zopet, da niso nič prida, da bodo vse snedli, skradli in pomorili. Tako so se pričkali dolgo časa.

„E kaj boste“, povzame besedo cerkovnik Gregec, ki se je bil vsel z Edvardom k drugej mizi ter ukazal prinesiti polič vina, „kaj čenčate. Jaz tudi nekaj vem, več nego vi, ki še niste nikjer bili. Jaz sem se vže se sovražnikom tepel, ko ste bili vi še v pelnicah. Francozje so ljudje, kot mi, in nikogar ne bodo kosmatega požrli. Daj mu, kar mu gré, pa te bo pustil pri miru.“

„Prav imaš, Gregec“, oglasi se eden kmetov, ki je najbolj zagovarjal Francoze. „Ná, pojdi pit, ker si jo tako dobro povedal. Jaz tudi tako pravim: Francoz je sovražnik, božal nas ne bo, če se mu bomo uprli; če bo pa videl, da smo mirni ljudje, ne bode nam nič žalega storil.“

„I no, kaj bo storil“, pravi Gregec, ki je kozarec skoraj do dna izpraznil. „Senó in babo skrij pred soldatom, pa bo dobro.“

„Hahaha! takisto je“, pritrujejo mu nekteri.

Edvard je ravno mislil oditi, ker ga je bil cerkovnik čisto samega pustil, ko pride v sobo graščak Javoršček, kakor po navadi z bičem v roci in za njim pes.

„O dober večer, gospod Lipnik, kaj ste vže prišli s hribov? Ravno prav, pojdeva skupaj domu. Jaz sem imel nekaj opraviti tukaj v vasi.“ Rekoč se vsede k Edvardu, kateremu se je vže tožilo samemu pri poliču.

V zvoniku je vže ura bila enajst, ko zapustita Edvard in graščak krčmo. Obadva sta ga imela nekoliko, graščak pa še več, nego Edvard.

„Gospod Lipnik“, jame Javoršček med potoma, „precej časa smo vže skupaj, jaz sem vas popolnoma spoznal, da ste pošten, pameten človek.“ —

Edvard molčé stopa poleg njega ne vedé, kaj namerjava graščak s temi besedami.

„Vem tudi“, nadaljuje, „da ste si z mojo hčerjo dobri. Jaz némam nič zoper to, ker ste vi, a ko bi bil kdo drugi, pognal bi ga. — Ker se imata rada, vama tudi nočem sreče kaliti, samo vprašam vas, gospod Lipnik, ali menite kot pravičen mož z mojo hčerjo?“ Pri teh besedah ustavi se graščak ter resno pogleda Edvarda.

„Gospod“, pravi mladenec, ktereга so graščakove nenavadne besede jako osupnile, „Bog naj me kazni, ako sem kedaj kaj napačnega mislil o vašej hčeri, a da jo rad vidim, to je resnica.“

„No, ako jo res ljubite, pa jo tudi imejte. Slabe službe nimate, varčni ste, o gospodarstvu tudi nekaj razumite, — ako vas je volja, dam vam Malko za ženo. Jaz sem vže prestar, da bi se še dalje ukvarjal z gospodarstvom.“

Edvardu je bilo, ko da bi mu bil angelj z nebes prinesel to sporočilo. Sam ni vedel, ali sanja ali prav čuje. Iskal je izrazov, da bi se dostojno zahvalil dobremu gospodu, pa ta nenadajana izpoved graščakova ga je tako omamila, da ni vedel, kako bi začel.

„Tako bo“, dejal je graščak, ko sta koračila po topolovem drevo-redu, „predpusta bomo še počakali, da sé te vojskine homatije poravnajo.“

Edvard se je vlegel spat, ali dolgo je trajalo, predno mu je san zatisnil oči. Po noči pa se mu je sanjalo o ženitvi in o bodočih načrtih.

Drugo jutro je komaj posvetilo solnce, ko so se prikazale prve francoske čete po cesti gori. Prah se je valil pred njimi, za njimi in ob straneh, vojaki pa so stopali v lepem redu skozi vas.

Ljudje so začudjeni gledali tujce, doslej še nepoznane vojake zagorelih obrazov; pri vseh oknih, tudi pri vratih, kder so bili bolj pogumni ljudje, pokazovali so se strmeči obrazi.

Poveljnik jezdi na travnik za cesto, prejaha ga parkrat, in vidé, da je ugoden kraj za taborišče, dá znamenje in vsa četa zagazi v visoko travo ter jame odkladati svoje reči. Kmalu so stale puške v stavah, kotli so se prinesli z vozov in nekaj vojakov se je spravilo sé sekirami nad bližnji kozolec, ker ni bilo drugej suhih drv, in v malo trenutkih so vsega oklestili, da so samo stebri še po konci stali.

Kmetje so zmajevali z glavami in si šepetali: „to so besi, vse pojde v nič pred njimi. Travo so pomandrali in sedaj gredó nad kozolec.“

Kmalu je praskal ogenj pri ognji, vojaki so si kuhali obed.

Tu pa tam je zavpila kaka kokoš, ktero je francoski jedež vjel na dvorišču ter jej zavil vrat, ondi je zopet drugi prinesel gos za repetalke črez plot ter jo vže med potjo skubel ter jo potem vrgel v kotel. Gospodinje so vile roké, lovile kokoši ter jih pozapirale v kurnike, pa bilo je vže prepozno. Kdo pa si je tudi mislil, da ti ljudje tako radi jedó kokoši?

Oficirji so se razkropili po večih hišah; največ jih je šló v farovž, kjer je pobožna kuharica skoraj omedlevala, zagledavši te mustačaste, zagorele obraze sé sabljami in samokresi.

To je bil velik joj po vasi; takovega še ni bilo, kar so Turki odšli. — Celo dopoldne so prihajali sedaj pešci, sedaj konjeniki in nazadnje so priropotali topovski vozovi, ter se postavili na široki prostor pred cerkvijo.

Tudi v grad se je naselil mlad stotnik in vzraven njega še nekaj častnikov in prostakov.

Javoršček, nekdam sam vojak, je vedel, kako se po svetu živi; torej jim je stregel, kolikor je mogel.

Mladi stotnik je bil osoren in izbirčljiv človek. Nič mu ni bilo prav, vse je grajal, ter gospódaril po gradu, kakor da je njegov. Graščaka je to nekoliko jezilo, pa vendar si ni upal nič ziniti misle sam pri sebi: „Kaj čem opraviti? in sej morda kmalu zopet odidejo.“

Drugo jutro so se čete zopet pomikale dalje, a pribajale druge, samo stotnik v gradu sé svojimi ljudmi je ostal za stražo pri topovih, ki so tudi ostali v vasi.

Ljudje so se s časoma privadili vojakov, ki niso bili tako strašni, kakor so si je domišljevali. Posebno v gradu so bili hlapci in dekle čisto domači ž njimi ter so skupaj obedovali pri enej mizi.

Stotnik se ni dosti menil za grajsko družino. Dopoldne je jezdaril po polju na oglede, popoldne pa je zahajal k tovarišem v krčmo, kjer je vselej ostajal do pozne noči, včasih celó cele noči.

Samo za Malko je rad postopal. Kjer je mogel, šepetal jej je kaj na uho ter jej siloma kak poljubeec pritiskal na lice, a ona se je vselej hrabro branila.

To je Edvard kmalu zapazil. Jelo ga je skrbeti, kaj bo s časoma, če ta nadležnež še dolgo ostane v gradu. Bil je mlad, zalega obličja in vitke rasti. To je Edvarda tem bolj bodlo, ker on sam ni bil zale postave.

Takó je trpelo nekaj dni. Razve Edvarda so se vsi sčasoma privadili odurnega stotnika, ki pa je kmalu bolj priljuden postajal, čem bolj se je Malka raji ž njim razgovarjala.

Bilo je na sv. Jerneja dan; pri farni cerkvi je bilo žegnanje.

Župnik je povabil grajske, kakor vsako leto, tudi letos na obed, in vzraven njih tudi stotnika, s katerim sta bila vže znana, ker je zahajal vsaki dan v farovž k svojim tovarišem. —

Na grajskem dvorišču je stala pripravljena velika kočija in veliki hlapec je vže stal pred konjema z bičem v roci čakaje, da bi skoraj naredil pred njima križ in jih pognal.

Malka prva pride po stopnicah, vsa v svilnatej obleki, za njo pa stotnik. Lahno jo prime pod pazuvo ter jej pomore v kočijo, potem pa se sam vsede vzraven nje, ljubeznivo jej govore.

Edvard je stal pri poluodprtem oknu ter vse to opazoval. Jeza ga je grizla, škripal je z zobmi, in naposled mu solze stopijo v oči. „Taka je, ko vse druge“, dejal je sam pri sebi, „sama ničemnurnost, gizdavost, vsak jej je dober“, in zaporedoma se je priverjal, da ne pojde ž njimi.

Slednjič pride stari Javoršček doli in vidé, da še ni Edvarda v kočijo, zakliče pod njegovim oknom: „Hoj, gospod Lipnik, brž, brž, mi smo vže vsi gotovi!“

Pa nihče se mu ne oglasi, nihče ne pride doli.

Tudi Malka ga kliče z nežnim glasom, pa Edvarda ni blizu.

„Kaj mu je neki?“ godrnja stari Javoršček ter gre v njegovo sobo.

Edvard je sedel pri mizi glavo podpiraje ter se niti ozrl, ko stopi Javoršček v sobo.

„I kaj pa čakate?“ pravi graščak skoraj nevoljno, čas je vže iti.“

„Ne pojdem“, odvrne Edvard kratko, — „nekoliko sem betežen.“

Javoršček vidé mladenča razjarjeni obraz, koj ugane vzrok. „Oh lepo vas prosim, pustite to nesmiselno ljubosumje, kar ni nič“, prigovarja mu. „Sej meni tudi ni všeč, ali siloma ga ne morem iz hiše vrči. Ne bojte se; Malka ni tako neumna. — Aló, brž pojdiva, da ne bode zamere pri gospodih.“

Edvard videvši, da je stari zapazil njegov notranji nemir, se nekoliko sramuje svoje slabosti, ter brez odloga odide z njim. —

Fajmošter menda še sam ni mislil, da se bo toliko gostov sešlo; zmanjkalo mu je prostora in moral je pripraviti mize v dveh sobah. Oficirji so se posedli koj v prvo sobo, potem dekan, nekaj kaplanov in Javoršček z Malko. Domači fajmošter si je izvolil najkrajnejše mesto na oglu, da je lahko vstajal, kedar je trebalo kaj gostom postreči.

Edvard se je nalašč zunaj mudil, da mu ni bilo treba iti v prvo sobo. Javoršček se je prepozno spomnil na-nj, a sedaj ni bilo več prostora; vedel je predobro, da bo to mladenča žalilo. Ponudil mu je svoj prostor, a Edvard ga noče sprejeti.

V drugi sobi je sedelo nekaj bogatejših kmetov iz fare, cerkvena ključarja, nek star pisar iz komisije in pa cerkovnik Gregec, katerega je tudi danes sreča doletela, da je smel zajemati z veliko žlico.

Edvard se vsede čisto v kot, tako da je videl v drugo sobo.

Malka je sedela med oficirji, ki so jo od vseh strani dvorili.

Edvard je bil blede, ko zid, ustne so se mu tresle in nobene jedi ni okusil.

„Zajmite, zajmite, gospod dohtar, prav dobra juha je, potlej bomo pa bokal načeli“, sili ga eden cerkovnikov, ki si je nadeval polni okrožnik. „Mi ga bomo tu-le sami za-se pili, oni tam pa se naj ukvarjajo bolj po gosposki.“

Edvard ni ga poslušal; kakor kip je sedel za mizo, a včasih skrivaj pogledoval v bližnjo sobo, kjer so se za-nj vedno huje reči vršile. — Slednjič zgrabi bokal, natoči polni kozarec ter ga do dna izprazni, potem pa ga tako trdo na mizo postavi, da posoda zazvenči.

„Tako, tako, gospod dohtar, le dobro ga potegnimo, da nam korajžo dá“, pravi cerkovnik smeje, „saj ne gré na naš račun, sv. Jernej bo vže plačal, saj ne potrebuje denarja“, pristavi bolj potihoma, da ga ne bi gospod fajmošter slišali.

Slednjič jamejo napijati zdravice. Malka pride s kozarcem tudi k Edvardu, pa ta je niti ne pogleda in tudi ne trči. Rudečica polije Malko, začudjena ga pogleda, potem pa odide kakor razžaljena v prvo sobo nazaj. —

Edvard ni mogel več strpeti v sobi, zdelo se mu je vse pretesno, prezaduhlo. Vzeme klobuk ter se gre sprehajati na zrak.

Iz farovža so mu vdarjale na ušesi zdravice, veseli pogovori in glasni smeh, Edvarda pa je vsak vesel glas zabadal v srce kot trn. „Izdajica je, malovrednica, nikoli ni zaslužila moje ljubezni — še poznati je nočem več“ govoril je sam seboj, a vendar mu je bila tako prirastla k srcu, da se ni mogel iznebiti njenega spomina.

Pozno je vže bilo zvečer, ko so jeli razhajati se gostje.

V kočijo je prisedel še en oficir, ker je Edvard bil izginil. Pešice je šel domú ter si je hladil svojo jezo v hladnej nočnej sapi.

(Konec prih.)

Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj.

Literarna studija.

Napisao

Ivan Milčetič.

(Dalje.)

S tim izvede Gaj na čistac svoje osnove. Plemenska imena imala su ustupiti mjesto imenu ilirskom, kojemu je valjalo spojiti sav slovinski jug u jednu domovinu. Prama tomu zamieni Gaj svojim novinam ime hrvatsko s ilirskim, a jezik kajkavski sa štokavskim.

Gaj je tu promjenu u Danici obrazložio i kazao, da to čini samo radi sloge. S toga je i naglašivao, da drži ime Ilirâ sveobćenitim, koje valja da svi gojimo uz svoja posebna plemenska imena. —

Ta ideja nadje svagdje srdačan odziv. Prvi pristupiše u kolo Gajevo Slovenci, a najpače oni iz Štajera. Tâ Slovenac Stanko Vraz, (rodj. 30. lipnja 1810., umro 24. svibnja 1851. u Zagrebu) sjegurno je prvi pjesnik „probudjene Ilirije“ — i jedini iz onih vremena, koga nadgrobni spomenik „ilirskim pjesnikom“ spominje! — Al evo kako o jeziku, što ga je Gaj uveo, sudi Gjuro Kobe, „Ilir iz Kranjske“ (Dan. Ilir. bo. -9, teč VI.):

„Došlo je jurve doba, gdje takodjer i gornji Iliri počimlju spoznavati slavjansko-ilirsko nariječje kao najljepše među svimi slavjanskimi nariječji, i kažu odprto, da mu ne zavide niti prvenstva, koje mu se daje od inostranih ljubitelja slavjanskoga jezika, niti dražesti, kojimi dira u srdce vsakoga, koji mu se ozbiljski približuje, jerbo je najljubkije, najglasnije i najkriepčije, i da upravo radi toga zaslužuje, da se vrhu svih južnih slavjanskih podnariječja uzdigne, ne da ih porazi, nego ljubezno zagrlji, sdruži i uzvisi.“ Stvar sa Slovenci stajala je po prilici isto onako naprama Hrvatom, kao što stajahu Slovaci naprama Čehom. I kod Slovaka se je nastojalo, da se poprими česki jezik i ime; košto ga i poprимиše najveći sinovi slovačkoga (po njihovu slovenskoga), naroda u ovom vieku: Šafařík i Kollár. —

U prvom početku pristupi i nešto Srbâ (osobito iz Bačke. Pravoslavni iz Srijema) u kolo ilirsko. A bijaše ih i iz kneževine, koji stupiše pod stieg Gajev (D. Tirol „Ilir iz Srbije“ itd.)

Što nisu Srbi jednostupnije prigrlili programa Gajeva, uzrok se ima tomu tražiti, nešto u vjerskom fanatizmu, a nešto opet u tendencijah Vukovih i njegovih istomišljenika, da sve posrbe. Srbsko ime ne bijaše poznato u Hrvatskoj, (a ne bijaše poznato, kako svjedoči Jukić, ni u Bosni), dok se nije počelo spajati kod pravoslavniha sa vjerom; i dok nisu postala sjeminišta pravoslavna propagandami srbskimi.

Čudnovat je to doista pojav u životu narodâ i bezprimjeran, da bi se po narodnosti vjera — a po vjeri narodnost mjerila. Držeć se toga načela, čudnih li nam danas imena i narodnostih u Evropi, čudne li smjese!

Pravi dušman Gajeva ilirstva, bio je Pavlović iz Novoga Sada. Nu bilo je i odličnijih Srba, koji su pak s oduševljenjem pozdravili Gajevo ilirstvo. Tako čita se u „Danici Ilir.“ br. 40. teč. VI. pjesma od rodoljuba srbskoga Save Tököly-a, u kojoj slavi Gaja i njegovo ilirstvo.

Srdce svemu pokretu bila je Hrvatska i Slavonija. Malo po malo počeo se kupiti i Dalmatinci oko Gaja*). A već za kratko tako napredova pokret u Dalmaciji, da je god. 1844. Kuzmanić počeo izdavati u Zadru nov hrvatski list, „Zoru Dalmatinsku“, u kojoj je prvi rodu svomu zapjevao Petar Preradović s krasnom pjesmom:

„Zora puca, bit će dana!“

A oko 1840. god. prenuše se i Bošnjaci (Jukić, Martić i. t. d.), a uz ove dolaze i Slovenci. Gdje koji tračak života pade i na tu toli potalijančivanu hrvatsku Istru. Iskre Gajeva pokreta vrcahu daleko preko granicâ hrvatskih. I Slovaci i ostali Slaveni ogledavahu se uzhitom u to ilirsko sunce. Tako u „Danicah“ ilirskih ima veliki broj dopisa od dra. Romy-a, prof. prava u Oštrogonu, koji bi izvješćivao svoje prijatelje ilirske o stanju ug. Slavena, o tendencijah magjarskih i t. d.

Tko je uz Gaja pristao, taj se je odreko i svoga plemenskoga imena, pa prigrlio ilirsko. Svak bi se podpisivao: Ilir iz Slavonije, Ilir iz Dalmacije, Ilir iz Kranjske, Ilir iz Srbije i t. d. (Vidi Danicu). Za kratko Gajev pokret bijaše velika domašaja. Ta četa mladih ljudi počini uz Gaja prava čudesa. Nu Magjarom, koji nastojahu, da bude u Ugarskoj jedan magjarski narod i jedna magjarska država, pričinu se ilirski pokret pogibeljnim po ugarsku državu. Na županijskih skupštinah, u saboru, po novinah i svigdje ocrnjivahu mlade Ilire kao buntovnike, Ruse, Panslaviste, neprijatelje austrijske države, koji kane svoju posebnu državu utemeljiti i t. d. Godine 1833. izadje u Karlovcu brošura: „Sollen wir Magyaren werden?“, koja na toliko razjedi Magjare, da oni zahtjevahu, nek vlada pred sud pozove njezina pisca. Hrvati nisu smjeli ni pisnuti na Magjare.

A buduć je u Magjara tada bila sva moć i nad Hrvatskom, to si oni dadoše po zloglasnom banu Halleru zabraniti porabu ilirskog grba (zvijezda s polumjesecom) i imena. Al ni potvore, ni sumnjičenja, ni policija, niti najstrožija cenzura ne bijaše više kadra ugušiti hrvatskoga po-

*) Među prvimi jesu dr. Petranović, (izdavatelj srbsko-dalmatinskoga magazina, umro 12. rujna 1874. n. Mjetcih u 65. g. kao prvi član jugosl. akademije); A. Kaznačić, Russi, Rocci, Pero markez Bona, S. Popović i t. d.

kreća; dapače izazva još jači odpor. Slavjane držahu Magjari svojim robljem, koje nije rodjeno za slobodu i izobraženost.

God. 1839. predstaviše na magjarskom kazalištu u Pešti nekakvu laži-tragediju „Svatopluk“ na najveću pogrdu biednih Slovaka. Tu se posprdno dovodi na pozorište slavni knez Velike Moravske, koji bi bio polag magj. priče prodao Magjarom svoju državu za jednoga bjelca! I taj komad pozdraviše uzhitno. A krasno karakteriše Magjare i ona njihova poslovica: Kaša nije jelo, Slovak nije čovjek. A ima u Danici (V. teč str. 143.) dopis, kako Magjari ruže slavensku literaturu i jezik.

Jedan od tih putnika, koji usreći Hrvatsku svojim posjetom, opisujuć g. 1835. u nekojih magjarskih novinah, što je sve čuo i vidio u Zagrebu i Hrvatskoj, na najpodliji način napada na sve što je Hrvatom najsvetije bilo*). Gaja prikazuje kao nekakvog buntovnika i sanjara, koji hoće, da pod imenom ilirskim i jezikom spoji sve Jugoslovjene u jedan narod i jezik, koji se nigdje ne govori i t. d. Plemenitoga pak pisca knjižice „Ein Wort an Iliriens hochherzige Töchter“ — (grof J. Drašković) — na najzlobniji način izsmjejava i grdi. A sve to ne pomože Magjarom ništa: Gaj i njegovi Iliri neustrašivo ostaše na braniku. Projurilo je našim narodom i burnih vremena, al on lje propao nije. Ta kad nas nije Obar ni Franak, Mongol ni Turčin jednom satrieti mogo, kako da nas u 19. vjeku proguta to magjarsko ždrielo?

Liepo je u tom pogledu Gaj doviknuo Magjarom: „Vi ste otočić sried slavenskoga mora, gledajte samo, da se to more ne uzburka i da vas ne poplavi.“ Ideja ilirska uz sav pritisak najljepše se razvijaše, jer „pritisnuto jače, sve to više skače.“

(Konec prih.)

V spomin Franceta Preširna.

J. Pajk.

Utihnola je bila naša Vila, skrivši se v gore in planine, edinemu pastirju in beraču samotnemu napovedujoč tajne pesni o narodnej preteklosti in sladkej ljubezni. Kazalo se je, kakor da za Vodnikom, Jarnikom in Modrinjakom na veke ostane zapuščen slovenski Parnás. Slovenska lira praznovala je tihe, žalostne ure. Ondaj zaorita nenadejano in nepričakovano dva orijaška slovenska pesnika na sprotnih si dveh straneh naše domovine: na skrajnej severo-iztočnej meji Stanko Vraz, na južno-zapadnej Prance Preširen.

*) Ima još i sada takovih putnika, njemačkih „Kulturtraegera“, koji o Hrvatih i o Zagrebu kao o Hotentotih pišu.

Kakovo čudo se je pojavilo v enem ter istem narodu! Dva pesnika, oba dojena mlekom iste majke Slovenije, oba enako obdarjena visokim umom in globokočutečim srcem, oba pesnika enakoplodna, enakoslavna, enakim plamenom goreča za blaženost človeštva in za korist svojega naroda, — pak na čisto raznih pôti delovanja, v popolnem si navzkrižju o sredstvih, kojimi bi pesnikovala, in o načinu, kojim bi ustvarila svojemu narodu boljše bodočnost.

Stanko Vraz, upoznav se za rana z duhom ilirizma, iz bližine poznavajoč njega gibanje in plamtenje, rojen na prestopu zapadne slovensčine v iztočno, v hrvaščino, uhvatjen v ilirsko kolo kot navzočnik in svedok literarnega preporoda hrvatskega, — zapustil je v kratkem času svoj rodni jezik, osvojivši si v pismu štokavščino kot jezik davnejši, razvitejši, s slavno prošlostjo dičeči se, ter namerjaval kakti slovenski Gaj „gornje Ilire“ v deležnost povesti iste knjige in istega porekla z „južnimi.“ Ne sedanjost, nego daleko bodočnost slovenstva v mislih imajoč postal je Vraz povsema pesnik „ilirski“, preziraje pri svojem delu kot pesnik vse one gorostasne dejanjske zapreke, koje so se od naopačne naše odgoje, od tužne naše preteklosti, in od neugodnih tako svetovnih kakor državnih okolščin navprek polagale se njegovemu prebrzemu pokretu. Čutečega se pri tem med Slovenci malo razvitimi šče ondaj osamljenega s svojimi uzori in besedami, polastila se je Vraza brezupnost („Katon“) ter ga tirala v naročje živahnemu in množnemu zboru ilirskih pesnikov, kterim je v kratkem postal glava. Vsakako pak Vraz nij bil opustil poskušenj na domačem slovstvenem polju; samó da je njegovo pero utičalo pri težavnem njega oranju. Koli hvaležnejša, toli mu je bila tudi plodnejša delavnost v ilirskeji književnosti.

Zevsem drugače krenol je France Preširen. S početka je šče dvojil o jeziku, v kojem bi pesnikoval. Vzgojen in izučen v nemščini poskušal se je najprvéje v nemških versih; a ne dolgo časa. Kmalu je opustil to nehvaležno delo iz raznih vzrokov. Med temi je gotovo ta bil najkrepkejši, da se je svoje slovenske narodnosti zavedel. Ozko zvezana s to zavednostjo pa je v njem delovala tudi prepričanost, ista, do koje je dospel nekđaj Horac, ki je grške svoje stope opustil izrekši: „Ligna ne feras in silvam!“ — „Ne nosi posode k lončarju!“ tako si je menda mislil i naš Preširen, poskusivši bogatiti bogato književnost nemško.

Popustivši torej poezijo „nemškuto“ — kakor da bi se meščeval Reziki „nemškuti“, koja mu je hrbet obrnola —, prijel je naš France uborno slovensko Vilo za roko ter z njo sklenol pobratimstvo za ves svoj vek. A premda mu ta Vila nij imela kaj velikega in uzornega napovedovati —, reva je jedva po „rovatarski“ jecljala —, ipak se nij ločil nikdar več od nje. Kar mu ona nij vedela šepetati, to je našel v bogatstvu

svoje duše in v nepresiromašnej pesniškej preteklosti svojega naroda — v Valvazorju, v narodnih pravljicah in poezijah —, ter slagal pesni v obrazeih in v slikah, koje si je vstvarjal nekaj sam, nekaj pak izposojeval iz obilno založenih zakladnic romanske, germanske in angleške poezije. Nespretni domači jezik moral je „mojstru-pevcu“ pokoravati se; priproste domače „strune“ morale so glasiti se v zvokih, kojih Slovenec do ondaj nij bil vaju slišati šče. Basen o trakiškem Orfeju pokazala se je v njegovih pesnih kot živa istina: njegovi glasovi so mečili trdna, v tujščini za vse domače in lastno okamenela srcá; umetnost njegovega pevanja krotila je ošabne obrekovalce domače govorice; sam nasprotnik moral je zakrivati svojo zlobo in poklanjati se pesniku-umetniku, ki je s tako malimi sredstvi vstvaril tako veličanstvena in tako obilna dela.

V resnici sme trditi se: da je stoprav v Preširnovih poezijah prvič pojavil se pravi duh in prava krepost našega jezika. Preširen je prvi slovenskemu narodu tako rekoč odvezal vezi jezika; on je prvi dal naroda tajnim čuvstvom jasni glas; on je prvi dokazal, da slovenski narod biva, da zna umetno govoriti kakor najizobraženejši jeziki; on je razložil, kaj ta narod čuti, kako toplo srce in kako visoki um on hrani, da je ta narod dozorel za javno delo in za rešenje lastne povestne naloge. Vsa bolest in vsa radost, vsa preteklost in vsa nadeja v bodočnost, vse pretrpeno poniženje in ves vzbudjeni ponos tega naroda —, to vse je iz Preširnovih strun prvič glasno zadonelo v široki svet. V Preširnu je naš narod prvič pregovoril nedvojbeno besedo o samem sebi in o svojem životnem poklicu.

S tem mogočnim činom pak je Preširen svojemu narodu tudi odkril veselejši pogled v bodočnost. „Vremena bodo se Slovencem razjasnila — Milejše zvezde jim ko zdaj sijále“ — s tem proroškim izrekom tešil je on sebe, svoje vrstnike kakor tudi poslednjike. Skoz vse goste in temne oblake, ki šče zakrivajo dan danes vedro nam nebo, posija nam uže po večkrat solnce boljšega upanja. Iz dolin in globin našega narodnega čuvstvovanja dviga se uže polagoma megla zmot; divje protinarodne strasti, čem huje se pokazujejo, tem bližnejši napovedujejo svoj pogin. In to solnce bodočnosti bode konečno te hude oblake ondaj premoglo, kedar bode pravo bratoljubje, prava rodoljubnost združena z zmerenostjo in modrostjo prevzela vodstvo našega naroda, kateri željno pričakuje svojega voditelja, da ga reši iz domačih zmot in domačih krivd. Ta voditelj pak bode narodni samoup sam, takov, kakovega je čutil naš Preširen v sebi. Njegova proroška beseda postane istinita, kedar bode Slovenec začel trdno in krepko v samega sebe zaupati. A to ga je prvi učil njega neumrli, največi pesnik: France Preširen!

Čestitim gg. naročnikom!

Navzočni list je predslednji tega letnika in zato se z nova in s prisrčnimi besedami obračam k našim naročnikom, sedanjim in bodočim.

V teku treh let, kar „Zora“ izhaja, pridobila si je ona lepo število naročnikov in tudi mnogo duševnih podpirateljev. Krog naših sodelavcev se je precej razširil, in z veseljem smem izreči, da je „Zori“ gledé na pisateljske moči stanje tudi za prihodnje leto dobro utrjeno. Onim gg. pisateljem, katerih spisi to leto niso šče zagledali svetla, dajem zagotovljenje, da se bodem trudil, njih spise v bodočem letu prinesiti; druge pisatelje pak zopet prosim, naj naš list po svojih močeh podpirajo. Kajti ta pripomoč ne bode samo naše „Zori“ v korist, ampak, in to je občna njena korist, tudi izobraženosti, uljudnosti in napredku naše národnosti same v prid.

Opiráje se na lepe in dragocene članke, katere imam uže v rokah, priskrbel sem „Zori“ čisto novo, umetniško obliko, da se bode list tudi v zvrnanjem očem boljše predstavjal.

Smoter in cilj „Zori“ ostane v glavnih točkah isti kakor doslej: zabava in poduk. Prva ima z npravstveno čistimi spisi bolji ukus, uljudnost in više namene življenja pospeševati; podučni spisi imajo namen, korake sedanje naučne izobraženosti človeštva s pozornim očesom spremljevati.

Ta dvoji smoter dosežati, to sem si podpisani postavil kot zadačo „Zore“. Sploh naj o tej priliki slovenskemu občinstvu na tem mestu obljubo dam, da mi bode odslej mogoče, svoje moči popolnoma slovenske knjizernosti posvetiti, in to zdaj posebno dvema deloma: „Slovarju“ in „Zori“.

Zató pa prosim tudi vse naše čestito narodno občinstvo brez razlike političnega mnenja, naj me ono z obilnim naročenjem podpira. Cena listu ostane, kakor je bila sedaj, in to za dijake in selske učitelje po tri, za druge naročnike po pet forintov. V posebnih slučajih, ki so uvažanja vredni, bodedo ceno petih forintov tudi zniževali. Dragina dela nij nam dopustila, naučno prilogo „Vestnik“ prinašati, nego samo navadnih naučnih doklad. A na drugej strani bodedo onim gg. naročnikom, kteri nam do konca leta 1875 vso naročnino doplačajo, dali nagrado ali premijo, obstoječo v posebnem knjižernem delu. Ob enem pak obečamo gg. sodelavcem denarnih nagrad, kakor je bilo do zdaj. Čem večé bodedo gmotne moči „Zore“, tem lože bodedo gg. sodelavce odškodovali.

H koncu pak šče omenjam, da, ker je mariborska „Narodna tiskarna“ sedaj v mojo last prešla, je tudi „Zora“ moja lastnina postala. Zato prosim, naj se vsakošna pisma in vse pošiljatve gledé „Zore“ na moje podpisano ime adresujejo.

Moje vodilo pri uredovanju „Zore“ ostane, kakor mi je sploh bilo doslej in vselej: „Vse v prid mojega milega naroda!“

V Mariboru 1. decembra 1874.

Janko Pajk,

lastnik in urednik „Zore“.

Listnica. One č. gg. naročnike, ki so z naročninami na dolgu, prav uljudno prosimo za doplačanje.

Izdajatelj in odgovorni urednik: Martin Jelovšek.

Tisk in založba Narodne tiskarne v Mariboru.